

Świadomość finansowa młodych dorosłych w Polsce jako wrażliwej grupy demograficznej

Adam LEJMAN-GĄSKA, Magdalena OGÓREK^{1,2}

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Złożono: 29 września 2019; Zaakceptowano do druku: 20 listopada 2019; Opublikowano: 8 grudnia 2019

Streszczenie. Świadomość finansowa to połączenie wiedzy finansowej oraz zachowań i postaw konsumenta. Umożliwia ona podejmowanie optymalnych decyzji finansowych, które kształtują bezpieczeństwo finansowe w horyzoncie całego cyklu życia. Jest ona szczególnie ważna dla młodych dorosłych ze względu na długoterminowe skutki podejmowanych przez nich decyzji finansowych, które to w sposób istotny kształtują ich obecny i przyszły dobrobyt finansowy. Celem artykułu jest diagnoza stanu świadomości finansowej młodych dorosłych (w wieku 17–26 lat) w Polsce, jako jednej z wrażliwych grup demograficznych. Badanie przeprowadzono przy użyciu narzędzia OECD/INFE Toolkit 2018. Zagadnienie jest szczególnie ważne w kontekście zmian w konsumenckim środowisku rynkowym z uwagi na złożoność i wielość konsumenckich produktów i usług finansowych, wzrastającą liczbę wymaganych decyzji z obszaru finansów osobistych, a także odpowiedzialność za własny dobrobyt finansowy (m.in. w kontekście emerytalnym). Badanie wykazało niski poziom świadomości finansowej respondentów. Wyniki badania mogą być wartościowe dla wielu grup interesariuszy, przede wszystkim w kontekście tworzenia narodowej strategii edukacji finansowej i programów mających na celu zwiększenie świadomości finansowej konsumentów. Rekomenduje się pilne wprowadzenie doraźnych programów edukacji finansowej skierowanych do wrażliwych grup demograficznych, by podwyższyć poziom ich świadomości finansowej w celu zredukowania nierówności społecznych i wspierania osiągania indywidualnego dobrobytu finansowego przez konsumentów.

Słowa kluczowe: świadomość finansowa, dobrobyt finansowy, młodzi dorośli, edukacja finansowa, ochrona konsumentów.

Kody JEL: D10, G50, I22, I24, I25, I30.

¹ Kontakt z autorami: Adam-Lejman Gąska, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Wydział Zarządzania, Katedra Zarządzania Przedsiębiorstwem, ul. 1 Maja 50, 40-287 Katowice, e-mail: adam.lejman-gaska@ue.katowice.pl. Magdalena Ogórek, Szkoła Doktorska Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków, e-mail: magdalena.anna.hebda@gmail.com.

² Autorzy dziękują respondentom za udział w badaniu.

1. Wprowadzenie

Ocena poziomu świadomości finansowej populacji i poszczególnych grup demograficznych jest fundamentem skutecznej strategii edukacji finansowej. Diagnoza taka również umożliwia decydom identyfikację luk i obszarów wymagających najpilniejszej interwencji, ułatwia ustalenie priorytetów oraz projektowanie działań. Świadomość finansowa pozwala konsumentom na podejmowanie rozważnych, przemyślanych decyzji finansowych, które kształtują ich bezpieczeństwo finansowe, ostatecznie umożliwiając osiągnięcie jednostkowego dobrobytu finansowego poszczególnych gospodarstw domowych, a na poziomie zagregowanym wpływają za wzrost gospodarczy kraju oraz stabilność systemu finansowego.

W ostatnich latach nastąpił intensywny wzrost liczby krajów, które podążając za globalnymi rekomendacjami (w szczególności G20 i OECD)³, przyjęły nawiązujące do nich, a skoordynowane na poziomie krajowym, podejście do edukacji finansowej. Niemalże 60 państw – w tym także kraje rozwijające się, jak przykładowo w 2013 r. Słowacja [Toth, Lancarcic, Savov 2015] – wdrożyło już krajowe strategie edukacji finansowej. Polska (mimo zaklasyfikowania przez FTSE Russell do grupy gospodarek rozwiniętych) wciąż charakteryzuje się brakiem takiej strategii i kompleksowego, systemowego podejścia do edukacji finansowej, a zwłaszcza brakiem programów kierowanych do wrażliwych grup demograficznych.

Rzecznik Finansowy oraz Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów pozostają niezwykle aktywnymi instytucjami działającymi w obszarze edukacji i ochrony konsumentów, które jednak nie są prawnie wyposażone w kompetencje tworzenia i inkorporowania narodowych strategii i programów edukacji finansowej. Jednakże w bieżącym roku w Polsce miały miejsce przełomowe zdarzenia w kontekście podążania za kierunkami wytyczonymi przez G20, OECD, GFLEC i GPFII⁴. W pierwszym kwartale 2019 r. Ministerstwo Finansów rozpoczęło bezpośrednie działania związane z zagadnieniem świadomości finansowej konsumentów, podejmując aktywność w celu utworzenia narodowej strategii edukacji finansowej. Ma temu służyć powołanie Rady Edukacji Finansowej⁵ i Funduszu Edukacji Finansowej, co ogłoszone zostało przez ministra finansów prof. Teresę Czerwińską. W kontekście świadomości i edukacji finansowej młodzi dorośli – jako wrażliwa grupa demograficzna – pozostają w centrum uwagi decydentów nie tylko na poziomie ponadnarodowym, ale i krajowym, teraz także w Polsce. Edukacja i świadomość finansowa młodych dorosłych ogłoszona została przez Niemcy jako priorytet ich prezydencji w G20 [Buch 2017]. Polska minister finansów w dniu 17 marca 2019 r. podczas wręczania nominacji członkom Rady Edukacji Finansowej podkreśliła znaczenie tej instytucji, wskazując, iż wśród młodych dorosłych brak jest wystarczającej biegłości

³ G20 – *Group of Twenty*; OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development*) – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju.

⁴ GFLEC – *Global Financial Literacy Excellence Center*; GPFII – *Global Partnership for Financial Inclusion*.

⁵ Członkami Rady pozostają m.in. zastępca Rzecznika Finansowego i przedstawiciel UOKiK. Pełny skład Rady w: [Ministerstwo Finansów 2019].

finansowej i zainteresowania zagadnieniami finansów osobistych. Minister przekonywała, że starania o zwiększanie świadomości oraz dbałość o edukację finansową konsumentów we współczesnej Polsce to kwestie niezwykle aktualne [Ministerstwo Finansów 2019].

Według liderów G20 analfabetyzm finansowy jest problemem szczególnie dotyczącym młodych dorosłych, gdyż z uwagi na naturę przebiegu życia są oni najbardziej narażeni na głębokie i długoterminowe skutki błędnych decyzji finansowych podjętych w związku z niedostateczną świadomością finansową. Stąd narodowe strategie i kierowane do tej grupy programy edukacji finansowej są istotne dla całych społeczeństw.

Celem publikacji jest diagnoza stanu świadomości finansowej młodych dorosłych w wieku 17–26 lat żyjących w Polsce. W pracy wykorzystano badanie ankietowe przeprowadzone w 2019 r. przy użyciu narzędzia OECD/INFE Toolkit 2018, a także dorobek G20 i OECD w tym obszarze.

Wyniki badań ankietowych są wartościowe dla decydentów, gdyż pozwalają między innymi na uzyskanie odpowiedzi na zasadnicze pytanie badawcze: Czy dana populacja lub grupa demograficzna jest odpowiednio przygotowana do podejmowania świadomych decyzji finansowych oraz zapewnienia sobie bezpieczeństwa finansowego i pełnego udziału w rynku? Wyniki i wnioski wyznaczają kierunki kształtowania strategii i programów edukacji finansowej na poziomie narodowym oraz wskazują, które grupy demograficzne oraz obszary działań wymagają szczególnej uwagi [World Bank 2013; Zottel, Perotti, Bolaji-Adio 2013; G20, OECD 2017].

Przeprowadzone badanie wykazało, że znacznej części młodych dorosłych w Polsce brakuje wiedzy finansowej, w związku z czym mogą oni napotykać trudności przy podejmowaniu świadomych decyzji finansowych. Taka sytuacja zagraża ich dobrobytowi finansowemu, ma negatywny wpływ na ich gospodarstwa domowe, a w efekcie na stabilność i rozwój gospodarczy całego kraju. Dzięki diagnozom decydenci mogą rozpoznać problem, ustalić priorytety działań i podjąć konkretne kroki.

Na podstawie wyników badania rekomendować można przyspieszenie w Polsce procesu wdrażania narodowej strategii edukacji finansowej poprzez stworzenie specjalnych programów skierowanych do obecnych młodych dorosłych rozpoczynających samodzielne życie, aby pilnie podnieść ich świadomość finansową. Zalecać można także odpowiednie ukształtowanie systemu oświaty powszechnej w obszarze edukacji finansowej, ze szczególnym zwróceniem uwagi na zdiagnozowane obszary krytyczne, by w przyszłości kolejne pokolenia już w momencie wstępowania w dorosłość charakteryzowały się odpowiednią świadomością finansową. Wyniki badania mogą pomóc także we wskazywaniu kierunków ewolucji ochrony konsumentów na przeobrażających się rynkach finansowych.

Struktura publikacji obejmuje najpierw przedstawienie powszechnie stosowanego pojęcia „świadomość finansowa” i jego składowych oraz rozważania nad celowością badania tego konstruktu. Dalej na podstawie literatury międzynarodowej przedstawiono rosnącą istotność świadomości finansowej i jej fundamentalny wpływ na dobrobyt finansowy konsumentów, zwłaszcza młodych dorosłych. Następnie przy-

bliżono anglojęzyczny zestaw narzędzi OECD/INFE Toolkit 2018 i obszary badane w ankiecie. Finalnie zaprezentowano wyniki i wyciągnięto wnioski z badania, wskazując także kilka rekomendacji w obszarze kształtowania: narodowej strategii edukacji finansowej, programów skierowanych do młodych dorosłych, systemu oświaty powszechnej oraz ochrony konsumenta.

2. Świadomość finansowa w literaturze i jej badania

Świadomość finansowa konsumentów zajmuje obecnie istotną pozycję w *Agendzie Globalnej Strategii G20, OECD* [G20, OECD 2017a, s. 3], gdyż umożliwia ona podejmowanie świadomych decyzji finansowych [Ambuehl, Bernheim, Lusardi 2015, s. 2–45] oraz osiągnięcie bezpieczeństwa finansowego konsumentów i ich gospodarstw domowych, co na poziomie zagregowanym wywiera wpływ na stabilność systemów finansowych i rozwój gospodarczy [Lusardi 2015, s. 639; Buch 2017, s. 1–2]. W globalnych dokumentach G20, OECD, GFLEC, GPFI⁶ opisano celowość przeprowadzania badań świadomości finansowej i jej wybranych komponentów, by w oparciu o ich wyniki móc tworzyć skuteczne strategie i programy edukacji finansowej, celem zmniejszenia ekskluzji finansowej (także cyfrowej) oraz zwiększenia bezpieczeństwa i dobrobytu finansowego gospodarstw domowych [OECD 2005; G20, OECD 2012; World Bank 2013; World Bank 2015; G20, OECD 2016; G20, GPFI 2016; G20, OECD 2017a, b; G20, OECD 2018; UNSGA 2018].

Diagnoza poziomu świadomości finansowej populacji, a przede wszystkim tak zwanych wrażliwych grup demograficznych jak młodzi dorośli (ang. *young adults*)⁷, jest kluczowym elementem skutecznej strategii edukacji finansowej na poziomie narodowym, jak i programów skierowanych do tych grup [Mandell 1997; World Bank 2013; de Bassa Scheresberg 2013]. Wyniki badań ankietowych są niezwykle wartościowe dla decydentów, gdyż wskazują, czy dana grupa demograficzna (lub cała populacja kraju) jest odpowiednio przygotowana do podejmowania świadomych decyzji finansowych, a tym samym osiągnięcia bezpieczeństwa (dobrobytu) finansowego, oraz jakie obszary wymagają odpowiednich interwencji [OECD/INFE 2016].

Mimo aktywności globalnych decydentów analfabetyzm finansowy jest wśród konsumentów zjawiskiem ciągle powszechnym, wywierającym negatywny wpływ na ich dobrobyt i bezpieczeństwo finansowe [OECD/INFE 2016, s. 7; G20, OECD 2017a, s. 7–9]. We współczesnej literaturze wskazuje się, iż brak świadomości finansowej jest zjawiskiem wyjątkowo niepożądanym i niszczącym, gdyż problem ten

⁶ *OECD/INFE High-Level Principles On National Strategies For Financial Education; OECD Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness; G20/OECD INFE Framework on Core Competencies for Adults; G20 GPFI High-level Principles for Digital Financial Inclusion; G20/OECD Policy Guidance on Digitalisation and Financial Literacy; G20/OECD Report on Ensuring Financial Education and Consumer Protection for All in Digital Age.*

⁷ W zależności od specyficznych, krajowych warunków prawno-ekonomiczno-społecznych i ich zmian różnicuje się przedziały wiekowe dla grupy młodych dorosłych. De Bassa Scheresberg [2013] określa ten wiek jako 25–34 lata, Hastings, Madrian, Skimmyhorn [2013] jako 18–24 lata, a Lusardi, Mitchell, Curto [2010] podają przedział 23–28 lat.

w szczególności dotyka i najmocniej wpływa na młodych dorosłych. Jest to grupa szczególnie wrażliwa w kontekście długoterminowych skutków błędnych decyzji finansowych, których negatywne efekty mogą znacząco wpływać na ich bezpieczeństwo finansowe [Buch 2017]. Stąd edukacja finansowa zapewniająca odpowiedni poziom świadomości finansowej winna rozpoczynać się już w młodości i być elementem polityki publicznej [Iwanicz-Drozdowska 2010; Świecka 2018].

W gospodarkach rozwiniętych podążających za *Rekomendacją OECD 2005* edukacja finansowa jest powszechna w systemie publicznej oświaty na wielu jej poziomach, w tym wczesnych [OECD 2005; Hira 2012, s. 502–507; OECD/INFE 2016]. Także w krajach rozwijających się spotkać można dobre praktyki w tym obszarze. Przykładem jest Słowacja, której rząd stworzył i zaimplementował narodową strategię edukacji finansowej już w 2013 r., aby zwiększyć świadomość finansową populacji [Toth, Lancarcic, Savov 2015, s. 25].

3. Młodzi dorośli uznani globalnie za wrażliwą grupę demograficzną w związku z powszechnością analfabetyzmu finansowego

Wrażliwe grupy demograficzne (ang. *vulnerable demographic groups*) w kontekście świadomości finansowej to pojęcie, które od kilku dekad [Mandell 1997] powszechnie funkcjonuje zarówno w strategiach globalnych decydentów i instytucji (G20, OECD, GFLEC, GPFI, World Bank), jak i w świecie naukowym [Lusardi, Mitchell, Curto 2010; Zottel, Perotti, Bolaji-Adio 2013, s. 1–5; Kaara, Kuğu 2016, s. 1867; Buch 2017; Stolper, Walter 2017; Harvey 2018]. Grupy wrażliwe w kontekście świadomości finansowej to grupy demograficzne (subgrupy w populacji), wśród których diagnozuje się analfabetyzm finansowy, inaczej: powszechną niską świadomość finansową. Nie ma określonego uniwersalnego progu⁸ miary, który jednoznacznie wskazuje na to zjawisko. Identyfikacja głębokości zjawiska następuje poprzez badania kwestionariuszowe i ocenę zjawiska przez badaczy [OECD/INFE 2016; OECD/INFE 2018; Lusardi 2019]. W literaturze przedmiotu⁹ wskazuje się jednak na szczególnie wrażliwe grupy demograficzne istniejące we wszystkich krajach: młodych dorosłych, kobiety, seniorów, członków gospodarstw domowych o niskich dochodach [Hung, Yoong, Brown 2012; GPFI 2015; Lusardi, Michaud, Mitchell 2017; Lusardi 2019].

⁸ OECD stosuje do wskazania analfabetyzmu finansowego miarę *MTS* – *Minimum Target Score* (która bada, jaka część społeczeństwa, grupy lub populacji posiada minimalny akceptowalny poziom elementarnej edukacji finansowej), ustalaną każdorazowo dla danego zestawu narzędzi - *Toolkit* i dla wybranego obszaru kwestionariusza na poziomie ok. 70% [OECD/INFE 2016, 2018]. Na przykład OECD/INFE Toolkit 2016 ustalił MTS dla dwóch obszarów jako 5 na 7 oraz 6 na 9 poprawnych odpowiedzi [OECD/INFE 2016].

⁹ Szerzej o wrażliwych grupach demograficznych w kontekście edukacji finansowej: [Lusardi, Mitchell, Oggero 2017; Hung, Yoong, Brown 2012; GPFI 2015]. Problem zróżnicowania wyników badania poziomu edukacji finansowej pomiędzy płciami – *gender gap*: [OECD/INFE 2016; Coppola *et al.* 2017; Cupak *et al.* 2017, s. 2; Badarinza, Campbell, Ramadorai 2016; Campbell 2006; OECD 2017].

Brak świadomości finansowej jest wyzwaniem globalnym. Problem ten szczególnie dotyka młodych dorosłych jako wrażliwą grupę demograficzną [Lusardi, Mitchell, Curto 2010; Zottel, Perotti, Bolaji-Adio 2013 s. 1–5; Kaara, Kuğu 2016 s. 1867; Buch 2017, s. 1, 5; Harvey 2018, s. 8]. W Stanach Zjednoczonych, jako gospodarce wysoko rozwiniętej, problem ten dostrzeżono wcześniej i już w 1979 r. rozpoczęto badania świadomości finansowej tej grupy pod nazwą *National Longitudinal Survey of Youth*, które następnie cyklicznie kontynuowano [Lusardi, Mitchell 2014, s. 11]. W największym na świecie badaniu o nazwie *S&P Global Finlit Survey 2014* młodzi dorośli osiągnęli najniższe wyniki spośród badanych grup wiekowych [Klapper, Lusardi, van Oudheusden 2015, s. 14]. Również w najbardziej znanym amerykańskim badaniu kompetencji finansowych *NFCS' Big Three* i *Big Five* miała miejsce tożsama sytuacja [Lusardi 2011, s. 1–25; Hastings, Madrian, Skimmyhorn 2013, s. 353–356]. Stąd młodzi dorośli określani są powszechnie jako jedna z wrażliwych grup demograficznych w badanym kontekście. Co więcej, grupy wrażliwe znajdują się w istotnie niekorzystnej sytuacji z uwagi na powszechne braki w wiedzy finansowej, co może prowadzić do dalszego pogłębienia się tego problemu [Stolper, Walter 2017, s. 581–583].

W literaturze znaleźć można wiele dowodów na powszechność analfabetyzmu finansowego na świecie [Lusardi, Mitchell 2011b; OECD/INFE 2016]. Mając na celu poprawę tego stanu, globalni decydenci podejmują liczne inicjatywy adresowane do krajów świata i ich instytucji. Dotyczą one zwłaszcza szczególnej ochrony konsumenta na rynku finansowym *G20/OECD High-level Principles on Financial Consumer Protection* oraz badania i tworzenia narodowych programów edukacji finansowej – *World Bank Surveys, G20/OECD High-Level Principles On National Strategies For Financial Education*. Unia Europejska w dokumencie *COM(2007) 808 final Communication From The Commission Financial Education* podkreśla istotność zagadnienia świadomości finansowej, wskazując, iż decydującą rolę odgrywają same państwa członkowskie.

4. Świadomość finansowa i formy edukacji finansowej w Polsce

W Polsce przeciwnie – brak jest narodowej strategii edukacji finansowej, chociaż 2019 r. należy uznać za przełomowy. W roku tym Ministerstwo Finansów powołało do życia wspomnianą wcześniej Radę Edukacji Finansowej, której zadaniem będzie m.in. opracowanie strategii finansowej, właściwych programów edukacyjnych w tym obszarze oraz stworzenie Funduszu Edukacji Finansowej [Ministerstwo Finansów 2019].

Polska w międzynarodowym badaniu świadomości finansowej dorosłych populacji 30 krajów świata uplasowała się na ostatniej pozycji spośród badanych (w tym za gospodarkami *emerging markets*), osiągając wynik 11,6 pkt, przy średniej dla wszystkich krajów z próby wynoszącej 13,2 pkt [OECD/INFE 2016, s. 7–9].

Mimo długotrwałego utrzymywania się wysokiego poziomu analfabetyzmu finansowego i częstej ekskluzji finansowej [IBGR 2014; OECD/INFE 2016] w Polsce inicjatywy i nieliczne programy edukacji finansowej nie są jeszcze usystematyzo-

wane i powszechne, a te istniejące – prowadzone w sposób sporadyczny i marginalny – pozostają nieskuteczne [Świecka 2018, s. 11]. W edukacji formalnej prowadzonej w Polsce istnieją jedynie szczątkowe, niepowiązane ze sobą elementy edukacji finansowej, brakuje działań systemowych, opisywanych w kompleksowej strategii edukacji finansowej [Świecka 2018, s. 5–8].

Niemalże dekadę temu rozpoczęto w polskiej literaturze sygnalizowanie istotnej roli edukacji i świadomości finansowej [Iwanicz-Drozdowska 2011]. Jednakże świadomość finansowa Polaków w bieżącym raporcie *FEDK 2018* została określona jako stosunkowo niska, także w porównaniu z krajami o zbliżonym stopniu rozwoju. Co więcej, wskazano na niewielką poprawę tego stanu w ciągu ostatnich lat [FEDK 2018, s. 2–3]. Poglądowa sonda WIB, GPW *Poziom wiedzy finansowej Polaków 2019* wskazała powszechność braku wiedzy finansowej wśród respondentów [WIB, GPW 2019], to samo pokazały przywołane przez B. Świecką badania krajowych autorów z lat wcześniejszych [Świecka 2018, s. 13]. W przeszłości miały w Polsce miejsce badania wybranych obszarów kompetencji i zachowań finansowych konsumentów [Maison 2012; Fundacja Kronenberga 2016]. Brak jest jednak badań cyklicznych prowadzonych w oparciu o najnowsze narzędzia, globalnie uznane i obiektywnie weryfikujące obszar wiedzy finansowej [Atkinson, Messy 2012; OECD/INFE 2016; OECD/INFE 2018]^{10, 11}. Mimo iż świadomość finansowa młodych osób (jej badanie, zwiększanie i promowanie) pozostaje w centrum uwagi globalnych interesariuszy (OECD, GFLEC, GPFI, FSCA, UE) i została ogłoszona jednym z priorytetów prezydencji Niemiec w G20 [Buch 2017, s. 2–18], brak jest w Polsce aktualnych badań świadomości finansowej poświęconych młodym dorosłym jako heterogenicznej grupie demograficznej [NEFE 2016, s. 4]¹². Brak jest również odpowiednich form strategii i edukacji w tym zakresie – jako środka zaradczego [FEDK 2018, s. 2–5].

W literaturze polskiej badania aktualnego poziomu świadomości finansowej młodych dorosłych (grupy heterogenicznej pod względem poziomu wykształcenia i aktywności na rynku pracy) są niemalże nieobecne. Jest to istotna luka badawcza, zwłaszcza w kontekście przemian gospodarczo-prawno-społecznych w Polsce¹³ i przywołanych wyżej braków tak formalnej edukacji finansowej, jak i narodowej strategii edukacji finansowej.

¹⁰ W narzędziach OECD/INFE Toolkits z kolejnych lat wskazano wprost, iż zostały one globalnie uznane (ang. *globally recognized*) przez światowych decydentów [OECD/INFE 2016, s. 3].

¹¹ W OECD/INFE Toolkit 2018, w elemencie *Kwestionariusz 2018* pytania sekcji *Wiedza finansowa* stworzono w formie testu sprawdzającego poprawność odpowiedzi, co pozwala na w pełni obiektywną weryfikację wiedzy finansowej, w przeciwieństwie do deklaracji respondentów co do jej poziomu. Sekcja *Samooceńca wiedzy finansowej* jest wyodrębniona i służy konfrontacji samopostrzeganej (ang. *perceived*) i rzeczywiście zaprezentowanej (ang. *actual*) wiedzy finansowej w teście sprawdzającym.

¹² B. Świecka dokonała badania społeczności studenckiej Uniwersytetu Szczecińskiego [Świecka 2018, s. 15]. Badanie prezentowane w niniejszym artykule miało na celu pomiar świadomości finansowej członków grupy demograficznej młodych dorosłych w Polsce ogólnie, to jest osób w wieku 17–27 lat, uczących się w liceach, placówkach szkolnictwa wyższego, a także pracujących zawodowo i bezrobotnych. Wymagania i *ratio* dla ww. heterogenicznego podejścia do grupy młodych dorosłych prezentuje podpunkt 10 pracy, gdzie powołano się na międzynarodową literaturę w tym zakresie.

¹³ Między innymi fundamentalnych zmian związanych z emeryturami, wprowadzonych w latach 2018–2019, a dotyczących ostatecznej likwidacji OFE i wprowadzenia PPK.

5. Świadomość finansowa i jej rosnące znaczenie w kontekście jednostkowego dobrobytu finansowego¹⁴

Zatwierdzoną w 2012 r. przez liderów G20, powszechnie stosowaną definicję pojęcia „świadomość finansowa” (ang. *financial capability, literacy*), opisywanego jako „połączenie wiedzy, umiejętności, postaw i zachowań niezbędnych do podejmowania świadomych decyzji finansowych i ostatecznie osiągania indywidualnego dobrobytu finansowego”, zawdzięczamy OECD [Kempson 2009; OECD/INFE 2011, s. 3; Atkinson, Messy 2012 s. 14; Birkenmaier, Sherraden, Curley 2016, s. 3; OECD/INFE 2016, s. 14; G20, OECD 2017a, s. 13; OECD/INFE 2018 s. 4]¹⁵. Badania ankietowe biegłości finansowej są regularnie przeprowadzane przez podmioty globalne (GPII, GFLEC, ONZ, G20, OECD, World Bank, Bank for International Settlements), instytucje ponadnarodowe, decydentów i innych interesariuszy [G20 2012; World Bank 2015; UNSGA 2018, s. 1–45; Morgan, Huang, Trinh 2019, s. 2–9]¹⁶. Aktywność tych podmiotów w obszarze badania i krzewienia świadomości finansowej podkreśla aktualność i doniosłość tego zagadnienia, co wyrażane jest także wprost poprzez nawoływanie do upowszechniania i przeprowadzania autorskich badań (opartych na uznanych narzędziach) przez wielu interesariuszy, także akademickich [OECD 2005; World Bank 2013; FINRA 2019]. Liderzy G20 podkreślają rolę środowisk akademickich w kontekście projektowania strategii i polityki na szczeblu krajowym, jako że badania akademickie i ich wyniki mogą stanowić ważny czynnik podczas kształtowania strategii i przy ocenie skuteczności podejmowanych działań [Buch 2018, s. 2].

6. Współczesne środowisko rynkowe i warunki podejmowania konsumenckich decyzji finansowych

OECD oraz GFLEC wskazują na konieczność pilnego zwiększania świadomości finansowej konsumentów, zwłaszcza w kontekście współczesnego środowiska rynkowego, z którego szybką ewolucją wiążą się zarówno nowe szanse, jak i wyzwania w dziedzinie bezpieczeństwa finansowego jednostek. Dotyczy to zwłaszcza konsumentów o niskich kompetencjach finansowych. Wynika to z faktu, iż rynki finansowe na całym świecie w miarę upowszechniania się nowych, złożonych produktów i usług finansowych stają się coraz bardziej osiągalne dla przeciętnego konsumenta. Obecnie powszechnie dostępne są różnego rodzaju pożyczki i kredyty, w tym hipo-

¹⁴ Pojęcia „dobrobyt finansowy” i „bezpieczeństwo finansowe” są zdefiniowanymi przez OECD konstruktami, a ich definicje wraz z definicją „świadomości, edukacji finansowej” zostały uznane globalnie przez G20 i pozostają odtąd w powszechnym użytku. W dorobku OECD niezwykle często używane są te pojęcia, ponieważ jest to jeden z priorytetów tej organizacji. Szerzej w: [OECD/INFE 2011; OECD/INFE 2016; G20, OECD 2017a; OECD/INFE 2018].

¹⁵ Opis stosunków między zakresami pojęć „*financial capability*”, „*financial literacy*” i „*financial knowledge*” oraz ich elementów opisano szerzej m.in. w: [OECD/INFE 2013, s. 7; Zottel, Perotti, Bolaji-Adio 2013, s. 1].

¹⁶ Organizacja Narodów Zjednoczonych, w tym jej wydzielone podmioty, jak UNSGSA – *UN Secretary-General's Special Advocate for Inclusive Finance Development*.

teczne [Lusardi, Mitchell 2014, s. 5–10; NEFE 2016; Buch 2017]. Powszechnie stają się również cyfrowe i alternatywne usługi oraz produkty finansowe [G20, OECD 2017b, s. 10–11]. Cieszą się one popularnością również wśród młodych dorosłych [de Bassa Scheresberg 2013]. Równocześnie zmiany w sferze zabezpieczeń emerytalnych w wielu krajach przenoszą odpowiedzialność za oszczędzanie, inwestowanie i akumulację aktywów na konsumentów – pracowników i emerytów [Lusardi 2019]. Ma to miejsce obecnie także w Polsce [KPRM 2019]. Takie warunki i środowisko rynkowe w coraz większym zakresie wymagają od konsumenta całkiem samodzielnych decyzji finansowych: w jaki sposób i ile powinien oszczędzić, gdzie inwestować, jakie ryzyko podjąć, jak świadomie zaciągać zobowiązania finansowe i zarządzać zadłużeniem swojego gospodarstwa domowego [Lusardi, Tufano 2009]. Decyzje te nie tylko są istotne w momencie ich podejmowania, ale także długoterminowo mogą zaważyć na dobrobycie emerytalnym, gdyż baza aktywów i stan zobowiązań finansowych konsumenta są kształtowane przez cały cykl życia zawodowego. Współcześnie w momencie zaprzestania aktywności zawodowej konsument bierze na siebie odpowiedzialność za tak zwaną deakumulację własnej bazy aktywów (konsumowanie aktywów pozostających do dyspozycji emeryta, na przykład wypłaty z PPK i z prywatnych produktów emerytalnych, płatności rentierskie itd.). Konsument musi uważać, by uprzednio zbudować bazę aktywów odpowiadającą własnemu planowanemu zapotrzebowaniu, a następnie odpowiednio rozłożyć w czasie tę konsumpcję tak, by okres trwania aktywów był zgodny z horyzontem życia (by nie „przeżyć swoich aktywów emerytalnych, zaspokajając swoje potrzeby”) [Lusardi, Mitchell 2011a, s. 17–39; Lusardi, Mitchell 2014, s. 5–6].

Szybko zmieniające się rynki finansowe i warunki gospodarcze sprawiają, że konsumentom muszą podejmować coraz bardziej złożone decyzje, a zrozumienie bazowych konstrukcji finansowych jest priorytetem i wręcz jedną z najważniejszych umiejętności życiowych [Grifoni, Messy 2012, s. 9]. Pomimo szybkiego rozprzestrzeniania się takich złożonych produktów finansowych na rynku detalicznym, wiele z nich okazuje się zbyt trudne dla przeciętnego konsumenta. Dlatego chociaż zmiany te mają swoje zalety, to na gospodarstwa domowe zostaje nałożona znacznie większa odpowiedzialność za pożyczanie, oszczędzanie i inwestowanie [Lusardi, Mitchell 2014, s. 5–6].

7. Konsekwencje analfabetyzmu finansowego wśród młodych dorosłych

Młodzi dorośli będąc w pierwszej fazie dorosłego cyklu życia mają przed sobą wszystkie jego kolejne fazy. Stąd decyzje finansowe, które podejmują, wpływają na ich finansowy dobrobyt długofalowo [de Bassa Scheresberg 2013, s. 1–2; Kaara, Kuğu 2016, s. 1866; Garg, Singh 2018, s. 173]. Wraz z rozpoczęciem dorosłości następuje przemiana w niezależną finansowo jednostkę, co kreuje potrzebę zwiększonej świadomości finansowej, by radzić sobie z większą liczbą decyzji i zobowiązań finansowych. Znaczące zmiany w tym obszarze pojawiają się u młodych dorosłych po przekroczeniu 20. roku życia [Shim et al. 2013, s. 128–152].

Podjęte decyzje finansowe mogą mieć kluczowy wpływ na wszystkie dalsze etapy życia młodych dorosłych [OECD 2006, s. 1]. Nawyki finansowe młodych ludzi najczęściej pozostają niezmiennione przez resztę ich życia, a świadomość finansowa nabyta w tym okresie może mieć głęboki wpływ na dalsze ich życie. Wyższy poziom świadomości finansowej osiągnięty już w młodości ułatwia podejmowanie lepszych decyzji, które prowadzą do wyższej jakości życia w późniejszych latach [James *et al.* 2012, s. 531–539; Shim *et al.* 2010, s. 1457–1470].

W literaturze przedmiotu wykazuje się, iż młodzi dorośli cechujący się niską świadomością finansową, a także nie są przygotowani do podejmowania optymalnych decyzji finansowych ze względu na brak kompetencji i wiedzy finansowej [de Bassa Scheresberg 2013, s. 1; Hastings, Madrian, Skimmyhorn 2013, s. 347–373]. Może to powodować negatywne skutki dla długoterminowych i fundamentalnych aspektów ich życia, przykładowo „przystępnej hipoteki” lub emerytalnego dobrobytu finansowego. Konsekwencje błędów finansowych mogą być katastrofalne w skutkach, jako że świadomość finansowa i odpowiednie planowanie finansowe od początku aktywności zawodowej kreują przyszłe bezpieczeństwo finansowe, którego naruszenie prowadzić może do nadmiernego zadłużenia, braku oszczędności, niekorzystnych decyzji inwestycyjno-oszczędnościowych, braku odporności na oszustwa i szoki finansowe, bankructwa i życia w ubóstwie lub na jego granicy [Calvet, Campbell, Sodini 2007; Lusardi, Tufano 2009, s. 1–3; Lusardi, Mitchell 2011a; Hastings, Madrian, Skimmyhorn 2013, s. 348–349; Palenzuela, Dees 2016, s. 54; Buch 2017]. Konsekwencje te mogą być okrutne dla osób o niższych dochodach, posiadających niską bazę aktywów (co jest typowe dla młodych dorosłych, z racji cyklu życia), gdyż brak im marginesu błędu [Brown 2012, s. 240, 249; World Bank 2013, s. 112].

Zdolność długoterminowego planowania finansowego oraz rozumienie potrzeby oszczędzania celem akumulacji majątku i budowania bazy aktywów to elementy świadomego zarządzania finansami osobistymi [Lusardi 2012, s. 2]. Stąd edukacja finansowa zwiększyłaby szansę na zmniejszenie wykluczenia społecznego i finansowego poprzez zastosowanie wiedzy w praktyce, gdyż różnice w wiedzy finansowej wśród poszczególnych jednostek są jednym z istotnych czynników wpływających na różnice w zamożności poszczególnych konsumentów [Lusardi, Michaud, Mitchell 2017].

8. Metodyka badań własnych i OECD/INFE Toolkit 2018¹⁷

Jako odpowiedź na wezwanie liderów G20, by dokonać opracowania praktycznych narzędzi pozwalających mierzyć i oceniać świadomość finansową konsumentów, OECD/INFE w 2013 r. stworzyło zestaw narzędzi *OECD/INFE Toolkits for Measuring*

¹⁷ Zestaw narzędzi OECD/INFE Toolkit 2018 wraz z dokumentami powiązаныmi jest publicznie udostępniony przez OECD w wersji oryginalnej. Znaleźć tam można także pytania kwestionariusza w wersji anglojęzycznej.

Financial Literacy and Financial Inclusion, który cyklicznie podlega aktualizowaniu, a najnowsza wersja pochodzi z maja 2018 r. [OECD/INFE 2016, 2018]¹⁸.

Do badania ankietowego wykorzystano wybrane elementy kompleksowego narzędzia OECD/INFE Toolkit 2018 [OECD/INFE 2018, s. 3–47]. Obejmuje ono m.in. *Kwestionariusz OECD/INFE 2018* – zbiór pytań (z przypisanymi „Kodami OECD”) ¹⁹ oraz wytyczne dotyczące dostosowywania i tłumaczenia pytań ankietowych, a także praktyki przeprowadzania badań (zharmonizowanych z *Dobrymi praktykami OECD/INFE*) [OECD 2005; OECD/INFE 2018, s. 4–10, 34–47].

Wiedzę finansową zbadano, dokonując dostosowanego do specyfiki warunków krajowych (zalecanego przez OECD) tłumaczenia własnego sekcji *Wiedza finansowa* (oryg. *Financial Knowledge*)²⁰ [OECD/INFE 2018, s. 27–29]. Pytania dotyczą najważniejszych konstruktów finansowych, takich jak podstawowa arytmetyka, zmiana wartości pieniądza w czasie, odsetki od zadłużenia, procent prosty i procent składany – akumulacja majątku, ryzyko a stopa zwrotu, inflacja, dywersyfikacja²¹ [OECD/INFE 2018, s. 27–29]. Dostosowano i wykorzystano stworzoną przez OECD/INFE syntetyczną miarę punktową o nazwie wynik punktowy wiedzy finansowej (oryg. *FKS – Financial Knowledge Score*) [OECD/INFE 2016, s. 67], wyrażoną jako suma punktów uzyskanych przez danego respondenta, odpowiednio po jednym punkcie za każdą poprawną odpowiedź. Miara ta pozwala zbadać, jaka część respondentów posiada minimalny akceptowalny poziom elementarnej wiedzy finansowej [G20, OECD 2017a, s. 8].

Dzięki takiej budowie wyniki opisują dwa aspekty badanego obszaru: (1) umożliwiają zaprezentowanie rozkładu wyników punktowych wszystkich respondentów w formie histogramu oraz (2) pozwalają dzięki zaznaczeniu *MTS* na histogramie rozróżnić odsetek badanych, którzy osiągnęli minimalny wymagany próg wiedzy finansowej, od odsetka badanych nacechowanych analfabetyzmem finansowym [OECD/INFE 2016, s. 19]. OECD stosuje do wskazania analfabetyzmu finansowego miarę *MTS – Minimum Target Score*, która bada, jaka część społeczeństwa, grupy lub populacji posiada minimalny akceptowalny poziom elementarnej edukacji finansowej. Jest ona ustalana każdorazowo dla danego zestawu narzędzi - *Toolkit* i dla wybranego obszaru kwestionariusza (na przykład obszar wiedzy finansowej) na poziomie ok. 70 procent [OECD/INFE 2016, 2018]. Przykładowo OECD/INFE Toolkit 2016 ustalił *MTS* dla dwóch obszarów jako 5 na 7 oraz 6 na 9 poprawnych odpowiedzi [OECD/INFE 2016].

¹⁸ Publicznie dostępna treść kwestionariusza badawczego w oryginalnej wersji językowej (angielskiej) znajduje się pod adresem <http://www.oecd.org/financial/education/2018-INFE-FinLit-Measurement-Toolkit.pdf> [OECD/INFE 2018].

¹⁹ Poszczególne kody konkretnych pytań *Kwestionariusza 2018* z narzędzia OECD/INFE Toolkit 2018 wykorzystanych w omawianej ankiecie znajdują się w odpowiednich przypisach (poniżej). Kwestionariusz w oryginale stworzony został w języku angielskim, jednakże narzędzie to zawiera także wytyczne dotyczące tłumaczenia.

²⁰ *Section Financial Knowledge*, kody: QK2–6; QK7_1–7_3 [OECD/INFE 2018, s. 27–29].

²¹ OECD/INFE Toolkit 2018 i 2015 uważa te obszary za podstawowe, uznaje jednak możliwość istnienia odrębnych, specyficznych dla danego kraju.

Wykorzystano również sekcję *Samoocena wiedzy finansowej* (oryg. *Self-assessed Financial Knowledge*)²² oraz elementy sekcji *Cele finansowe* (oryg. *Financial Goals' Setting*)²³ – związane z ustanawianiem długoterminowych celów finansowych, w tym *Najważniejszy cel finansowy* (oryg. *MIFG – Most Important Financial Goal*). Ostatnia sekcja dotyczyła postaw wobec digitalizacji finansów (pieniądza elektronicznego).

Możliwość odpowiedzi „nie wiem” pozostaje zapewniona w każdym pytaniu, gdyż przewiduje to narzędzie OECD/INFE Toolkit 2018 (także S&P FinLit., P-Fin Index). Odpowiedzi „nie wiem” doliczane są do błędnych i postrzegane w analizie statystycznej jako łącznie „błędne”. Jednak wydzielenie takiej kategorii ma konkretnie sprecyzowany w literaturze cel. Analiza odpowiedzi „nie wiem” jest wartościowa dla pogłębionych badań, ponieważ dostarcza dodatkowych informacji na temat respondentów: wskazuje na niepewność względem umiejętności finansowych, brak zaufania do własnej wiedzy finansowej, a także i sam brak tej wiedzy oraz poprawnego zrozumienia konstruktów finansowych [Lusardi, Mitchell 2014; Lusardi, Yakobski, Hasler 2018; OECD/INFE 2018, s. 7].

9. Charakterystyka próby

W zależności od specyficznych dla danego kraju warunków prawno-ekonomiczno-społeczno-gospodarczych zagraniczne badania obejmują zróżnicowane przedziały wiekowe w ramach grupy *young adult*. De Bassa Scheresberg [2013] określa tym mianem ludzi w przedziale 25–34 lata; Hasting, Madrian, Skimmyhorn [2013] posługują się przedziałem 18–24 lata, a Lusardi, Mitchell, Curto [2010] wskazują przedział 23–28 lat. Uwzględniając te dane oraz odwołując się do ustawy o systemie oświaty²⁴, definicji legalnej pełnoletności²⁵ i wieku automatycznego zapisu do pracowniczych planów kapitałowych²⁶ – wydzielono obustronnie domknięty przedział wiekowy 17–26 lat. Próba wyniosła 100 młodych dorosłych²⁷. Badanie terenowe przeprowadzono w I i II kwartale 2019 r., stosując *Dobre praktyki OECD*, w tym metodę *face-to-face* [OECD/INFE 2018, s. 7–9], stąd ograniczenie ilościowe próby. Autorzy publikacji osobiście i wspólnie przeprowadzili badanie, dzieląc je na kilka etapów (danego dnia określona liczba wcześniej zapisanych osób). Do pomieszczenia, w którym przeprowadzano badanie, kolejno, indywidualnie wchodził ankietowani, by wypełnić kwestionariusz wedle uznania – osobiście w wersji papierowej lub poprzez metodę CAPI (prowadzący odnotowywali odpowiedzi na komputerze).

²² *Section Self-Assesed Financial Knowledge*, kod: QK1 [OECD/INFE 2018, s. 27].

²³ *Section Financial Goals*, kody: QF5, QF6 [OECD/INFE 2018, s. 16].

²⁴ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 2248).

²⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1963 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r. poz. 1145).

²⁶ Art. 2 ustawy z dnia 4 października 2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych (Dz. U. z 2018 r., poz. 2215).

²⁷ [OECD/INFE 2018, s. 6]. Narzędzie zezwala na mniejsze próby, sugerując jedynie, by w takich przypadkach raczej nie dokonywać wprost analizy porównawczej z innymi krajami, jeśli wystąpiły różnice w liczebności tych prób.

Pozwoliło to uniknąć problemu wybrakowanych danych czy niepoprawnego wypełnienia ankiety. OECD wskazuje, iż bieżący kontakt z moderatorem lub indywidualne ankietowanie są bardziej wartościowe.

W celu oddania wspomnianej wcześniej heterogeniczności grupy demograficznej badanie przeprowadzono wśród młodych dorosłych uczących się (w liceach, szkole zawodowej, instytucjach szkolnictwa wyższego), pracujących zawodowo oraz bezrobotnych. W badaniu wzięły udział osoby posiadające zróżnicowany poziom wykształcenia – kryterium poziomu edukacji [OECD/INFE 2018, s. 32] – i o różnym statusie aktywności zawodowej [NEFE 2016]. Wyższy poziom wykształcenia jest pozytywnie skorelowany z wyższym poziomem biegłości finansowej [Toth Lancarcic, Savov 2015, s. 23], stąd by obraz badanej grupy demograficznej młodych dorosłych wiernie odpowiadał rzeczywistości, w badaniu należy ująć odpowiednio również osoby z wykształceniem średnim, niższym lub zawodowym i osoby bezrobotne (tu: nieaktywne na rynku pracy i jednocześnie niestudujące). Takie heterogeniczne podejście do grupy młodych dorosłych prezentuje National Endowment for Financial Education [NEFE 2016].

Dwa powyżej omówione czynniki wpłynęły na wybór metody doboru celowego (zamiast losowego) do próby, a ograniczenie budżetu badania miało odzwierciedlenie w fakcie braku gratyfikacji ankietowanych²⁸ (dla zachowania pełnej obiektywności). Nadmienić należy, iż w niniejszym artykule wykorzystano jedynie wybrane fragmenty kwestionariusza (OECD dozwala na taką praktykę), a przetłumaczono i przeprowadzono wśród ankietowanych cały *OECD/INFE Kwestionariusz 2018*, mający kilkanaście stron [OECD/INFE 2018], co dodatkowo uniemożliwiło zwiększenie próby, przy uwzględnieniu wszystkie pozostałych wskazanych wyżej warunków.

Stosunkowo nieduża próba jest pewnego rodzaju ograniczeniem badawczym, lecz aspekt heterogeniczności wykształcenia i statusu zawodowego badanych młodych dorosłych jest wartościowy w kontekście istniejących badań tej grupy w Polsce, gdzie najczęściej przeprowadza się takie badania wśród studentów określonej uczelni [Świecka 2018].

10. Prezentacja wyników badań

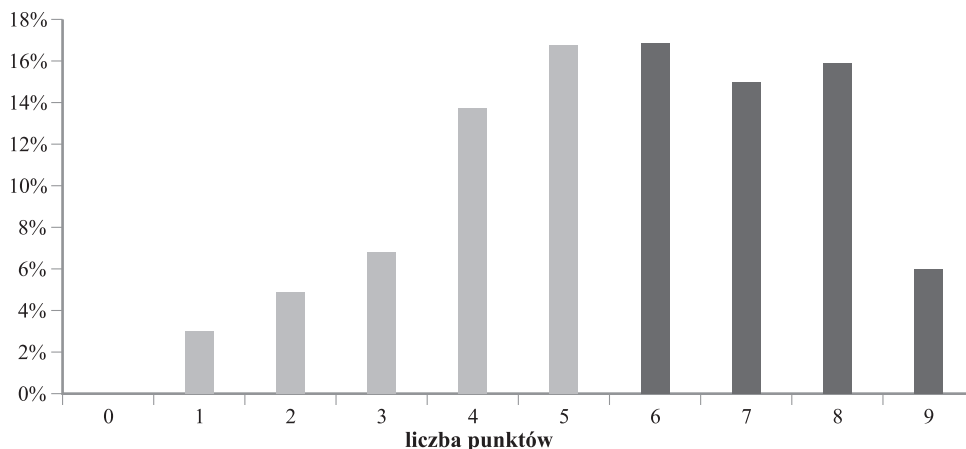
Wyniki badań wykazały ogólnie niski poziom świadomości finansowej wśród młodych dorosłych w Polsce. Wielu z nich nie jest przygotowanych do samodzielnego podejmowania decyzji finansowych, a tych wiele będą musieli podjąć w trakcie cyklu życia. Poziom wiedzy finansowej (wykres 1a) pozostaje wśród badanych znacząco niski, gdyż minimalny akceptowalny (docelowy) poziom wiedzy finansowej (MTS)²⁹ osiągnięty został jedynie przez 54% ankietowanych, a więc jedynie przeciętnie co drugi młody dorosły posiada wiedzę finansową w stopniu co najmniej dostatecznym.

²⁸ Gratyfikacja uczestników badań jest powszechnie stosowanym środkiem pozwalającym uzyskać odpowiednią wielkość próby, stosowanym także przez duże, ogólnopolskie podmioty, por. [TNS 2013, s. 2, 4].

²⁹ Graficznie odpowiada to czterem ostatnim słupkom.

Poniższy rozkład (wykres 1a) zapewnia przegląd podgrup młodych dorosłych, którzy odpowiedzieli poprawnie na zero, jedno lub odpowiednio więcej pytań (maksymalnie dziewięć dobrych odpowiedzi) z sekcji *Wiedza finansowa* kwestionariusza. Histogram pozwala także na identyfikację odsetka respondentów nacechowanych analfabetyzmem finansowym, czyli takich, którzy znaleźli się poniżej MTS, to jest nie odpowiedzieli poprawnie na minimum sześć z dziewięciu pytań. Wskazuje to, że niemal połowa młodych dorosłych wymaga pilnie zwiększenia wiedzy finansowej, gdyż nie radzi sobie nawet z podstawowymi zagadnieniami finansowymi, które są nieodłącznym elementem codziennego funkcjonowania konsumenta na rynku. Ta powszechność braku elementarnej wiedzy stanowi przesłankę pilniejszej implementacji strategii narodowej, w szczególności doraźnych programów skierowanych do młodych dorosłych.

Wykres 1a. Wiedza finansowa (FKS) – rozkład wyników punktowych respondentów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

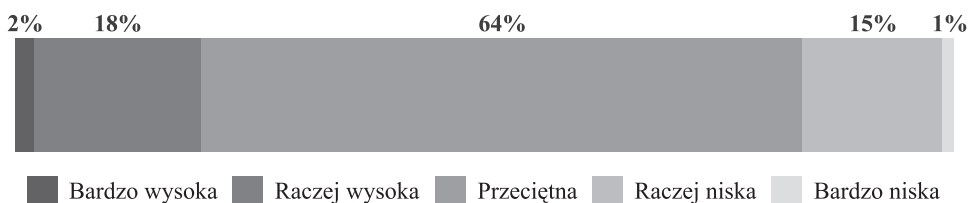
Uwaga: Skala 0-9 punktów, MTS: 6 punktów

Jako że wiedza finansowa jest istotnym składnikiem kompetencji finansowych konsumentów, jej niedostateczny poziom, który został uwidoczniony w grupie badanych, narusza ich zdolność do rozsądnego porównywania produktów i usług finansowych oraz uniemożliwia podejmowanie świadomych decyzji finansowych. Decyzje te są fundamentalne dla dobrobytu finansowego jednostek, gdyż dotyczą nieodłącznych aspektów funkcjonowania konsumentów w rzeczywistości rynkowej (przykładowo: efektywnego oszczędzania i inwestowania, świadomego kształtowania i zarządzania zadłużeniem³⁰). Podstawowa znajomość konstruktów finansowych i umiejętność zastosowania tej wiedzy w konkretnym kontekście finansowym

³⁰ Obszar ten określany jest w literaturze jako *debt-literacy* i podlega szczegółowemu badaniu [Lusardi, Tufnao 2009].

sprawiają, że konsument może funkcjonować autonomicznie: świadomie zarządzać finansami osobistymi oraz odpowiednio reagować na informacje i wydarzenia, które mogą kształtować jego sytuację finansową. Wyniki badań pokazują, jak problematyczne dla wielu młodych dorosłych są zagadnienia na podstawowym poziomie dotyczące typowej relacji ryzyko–zysk, określenia kosztów produktu finansowego, dywersyfikacji, wzrostu oszczędności w formule procentu składanego, istoty odsetek od zadłużenia. Wskazuje to na brak podstawowej wiedzy finansowej i (lub) umiejętności jej zastosowania.

Wykres 1b. Samoocena wiedzy finansowej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Wśród respondentów, którzy znaleźli się poniżej MTS (wykres 1a) zdiagnozowano przejawy zjawiska zbytnej pewności siebie. Kiedy samoocena wiedzy finansowej konsumenta przewyższa jego zdolność rzeczywistą (faktyczną, którą wykazał w obiektywnym badaniu wiedzy), stan taki określa się jako nadmierną pewność siebie³¹. Choć respondenci ci z racji nieosiągnięcia minimalnego progu wiedzy finansowej winni zaznaczyć poziom niski i bardzo niski, częstokroć wskazywali na posiadanie (w ich własnej ocenie) większej wiedzy. Rozbieżność ta może prowadzić do złych decyzji finansowych, skutkujących stratami i zwiększoną podatnością na oszustwa finansowe, a tym samym zmniejszając bazę aktywów.

Tacy konsumenci mogą być mniej skłonni do poszukiwania profesjonalnych rad finansowych dotyczących oszczędzania, inwestowania i zadłużenia, a przeceniając swoją faktyczną wiedzę finansową, nadmiernie polegają na własnym, często niepoprawnym (jak wykazało badanie) rozumieniu produktów finansowych. Świadomość własnego poziomu wiedzy finansowej i korzystanie z profesjonalnych informacji finansowych są uważane za pożądane zachowania, będące składową świadomości finansowej konsumenta.

Nazbyt pewni siebie młodzi dorośli mogą nie podejmować optymalnych decyzji finansowych, gdyż rezygnują z szukania profesjonalnych porad i informacji finansowych, które pozwoliłyby im dostrzec niepoprawne rozumienie produktu finansowego i uniknąć błędu finansowego. Taki stan rzeczy może prowadzić do iluzji kontroli, czyli unikania perspektywicznych działań zapobiegawczych w kontekście

³¹ Szerzej o relacji nadmiernej pewności siebie w odniesieniu do wiedzy finansowej oraz o poszukiwaniu profesjonalnych porad finansowych w: [Porto, Xiao 2016, s. 78–88].

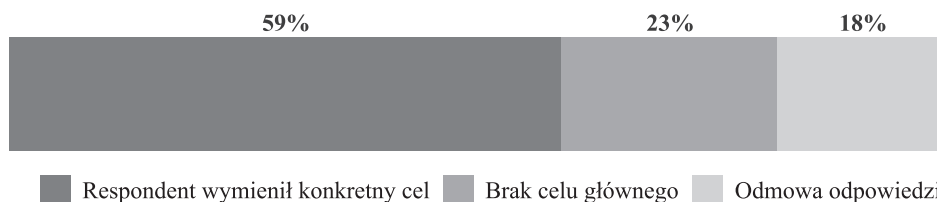
finansowego bezpieczeństwa, to jest oszczędzania na wypadek sytuacji kryzysowych (tak zwane budowanie odporności na szoki finansowe)³² i na okres po zakończeniu aktywności zawodowej. Może to prowadzić do niewłaściwego podejścia do ryzyk i spowodować utratę bezpieczeństwa finansowego.

Wykres 2a. Posiadanie (formułowanie) konkretnie zdefiniowanych długoterminowych celów finansowych

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 2b. Wskazanie najważniejszego (głównego) celu finansowego

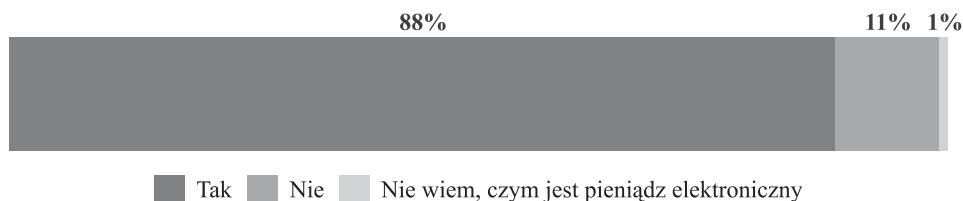
Źródło: Opracowanie własne.

Wśród młodych dorosłych 65% ankieterowanych deklaruje, że definiuje cele finansowe w swoim życiu (wykres 2a), a 28% młodych dorosłych jako swój główny cel finansowy (MIFG) wskazało wybrane cele długoterminowe (wykres 2b). Zachowania finansowe tego odsetka (1/3 młodych dorosłych) oceniać należy jako pozytywne, gdyż respondenci ci wskazują, że posiadają zdolność planowania finansowego i rozumieją potrzebę oszczędzania celem akumulacji majątku i nabywania dóbr trwałych poprzez oszczędzanie. Najczęściej wymieniano tutaj oszczędzanie na zakup mieszkania i samochodu.

Jednocześnie ponad 10% badanych jako główny cel finansowy (wykres 2b) wskazało wybrane krótkoterminowe cele konsumpcyjne (najczęściej: zakupy, wakacje), prezentując zachowania niezwiązane z długoterminowym planowaniem finansowym czy budowaniem bazy aktywów. Obszar ten wymaga poprawy – zmiany w postawach młodych dorosłych – z uwagi na rosnącą osobistą odpowiedzialność jednostek (i jej zakres) za własny dobrobyt finansowy, gdyż tylko co trzeci młody dorosły rozumie potrzebę ustalania długoterminowych celów.

³² Ang. (consumer) financial resilience.

Wykres 3a. Posiadanie zaufania do pieniądza elektronicznego

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 3b. Preferowana forma wykonywania codziennych (bieżących) płatności

Źródło: Opracowanie własne.

Młodzi dorośli dobrze odnajdują się w świecie cyfryzacji finansów (wykresy 3a, 3b). Wynikać to może z dorastania w *Digital Age*³³, gdyż jedynie 1% ankietowanych zadeklarował, iż nie wie, czym jest pieniądz elektroniczny. Nadto pieniądz elektroniczny jest obdarzony zaufaniem aż przez 88% młodych dorosłych i jest preferowany podczas wykonywania codziennych płatności przez większość z nich (73%). Taki stan rzeczy w kontekście postulatów G20, OECD w obszarze cyfryzacji finansów można uznać za zadowalający. Jednakże w celu uzyskania pełnego obrazu postaw młodych dorosłych wobec większości powszechnie dostępnych konsumpcyjnych cyfrowych usług finansowych wskazane jest przeprowadzenia dalszego, pogłębianego badania.

11. Podsumowanie

W publikacji zobrazowano poziom świadomości finansowej wśród młodych dorosłych w Polsce. Wykazano, że analfabetyzm finansowy w badanej grupie pozostaje powszechny, przyjmując w szczególności formy: niewielkiej wiedzy finansowej (poniżej MTS), nadmiernej pewności siebie i braku długoterminowych celów finansowych. Brak świadomości finansowej wpływa na istotne aspekty życia młodych ludzi, godząc wprost w ich bezpieczeństwo finansowe. Jest to istotny problem w szczególności dla tej grupy demograficznej ze względu na długoterminowe skutki

³³ Określenie *Digital Age* funkcjonuje powszechnie na poziomie globalnym. Szczegółowo omówione w: [G20, OECD 2017b].

podejmowanych przez jej członków decyzji finansowych – odpowiedzialność i ryzyko związane z decyzjami finansowymi mają istotny wpływ na przyszłe życie młodych dorosłych i ich gospodarstw domowych.

Na podstawie wyników badania zarekomendować można przyspieszenie procesu wdrażania polskiej narodowej strategii edukacji finansowej, w szczególności przez stworzenie programów kierowanych do obecnych młodych dorosłych rozpoczynających samodzielne życie, tak by pilnie i doraźnie podnieść ich świadomość finansową, aby mogli kreować własny dobrobyt finansowy. Rekomendować także można odpowiednie ukształtowanie systemu oświaty powszechnej w obszarze edukacji finansowej, ze szczególnym zwróceniem uwagi na zdiagnozowane krytyczne obszary, by kolejne pokolenia wchodzące w dorosłość już w tym momencie charakteryzowały się wysoką świadomością finansową. Wyniki badania mogą wspierać także liczne inicjatywy ochrony konsumentów, jako uczestników rynków produktów i usług finansowych, wskazując obszary ich aktualnej wrażliwości (luki świadomości finansowej) oraz pozwalając na odpowiednie dostosowywanie narzędzi do tego stanu.

W Polsce potrzeba długoterminowej strategii podnoszenia poziomu świadomości finansowej społeczeństwa oraz stopniowego wdrażania przedstawionych rekomendacji, co może istotnie przyczynić się do podniesienia świadomości finansowej Polaków, a zwłaszcza młodych pokoleń. Aby kraj mógł trwale cechować się tendencjami rozwojowymi, konieczne jest budowanie polskiej gospodarki na fundamencie, którym jest wyedukowane finansowo, świadome społeczeństwo. Narodowa strategia podnosząca świadomość finansową wpłynie na wyrównanie szans w pozyskiwaniu wiedzy i kompetencji finansowych, co przyczyni się do redukcji nierówności społecznych, zmniejszenia ekskluzji finansowej i zwiększenia jednostkowego dobrobytu finansowego.

Diagnoza ta jest tylko pierwszym krokiem – wstępem do dalszych badań w celu zapewnienia długoterminowego dobrobytu finansowego poprzez zwiększenie świadomości finansowej populacji. Badaniami należałoby objąć także pozostałe wrażliwe grupy demograficzne (seniorów, bezrobotnych) oraz poszerzyć kwestionariusz badawczy, aby dogłębniej i wielowymiarowo badać świadomość finansową.

Bibliografia

- Ambuehl S., Bernheim B.D., Lusardi A., 2015, *The Effect of Financial Education on the Quality of Decision Making*, NBER WP No. 20618, Washington.
- Atkinson A., Messy F., 2012, *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/INFE Pilot Study*, "OECD Working Papers on Finance, Insurances and Private Pensions" No. 15.
- Badarınza C., Campbell J.Y., Ramadorai T., 2016, *International Comparative Household Finance*, "Annual Review of Economics" vol. 8.
- Birkenmaier J., Sherraden M., Curley J., 2016, *Financial Capability and Asset Development*, Oxford University Press, New York.
- Brown T., 2012, *The Intersection and Accumulation of Racial and Gender Inequality*, "The Review of Black Political Economy" vol. 39, iss. 2.

- Buch C., 2017, *Financial Literacy and Financial Inclusion: Priorities of German G20 Presidency*, 4th OECD-GFLEC GPRS: *Addressing the Needs of Youth*, Paris.
- Calvet L., Campbell J.Y., Sodini P., 2007, *Down or Out: Assessing the Welfare Costs of Household Investment Mistakes*, "Journal of Political Economy" vol. 115, No. 5.
- Campbell J.Y., 2006, *Household finance*, "Journal of Finance" vol. 61, iss. 4.
- Coppola M., Langley G., Sabatini M., Wolf R., 2017, *When will the penny drop? Money, financial literacy and risk in digital age*, "Allianz International Pension Papers" 1.
- Cupak A, Fessler P., Sailgoner M., Ulbrich E., 2018, *Exploring Differences in Financial Literacy Across Countries*, "Oesterreichische Nationalbank, Working Papers" 220.
- de Bassa Scheresberg C., 2013, *Financial Literacy and Financial Behavior among Young Adults: Evidence and Implications*, "Numeracy" vol. 6, iss. 2.
- Finanse i Ekonomia Dla Każdego (FEDK), 2018, *Raport. Program poprawy świadomości ekonomiczno-finansowej Polaków: Rekomendacja zmian w systemie szkolnictwa obowiązkowego*. Opublikowano przez FEDK w partnerstwie z: Instytutem Inicjatyw Gospodarczych i Konsumenckich „INSTIGOS”, Instytutem Studiów Ekonomiczno-Społecznych oraz Fundacją im. Lesława A. Pagi.
- FINRA, 2019, *Financial Capability, Data and Methodology*, www.usfinancialcapability.org (dostęp: 17.08.2019).
- Fundacja Kronenberga, 2016, *Postawy Polaków wobec finansów*, Warszawa.
- G20, 2012, *G20 Leaders Declaration*, June 19, Los Cabos, Mexico.
- G20, GPFI, 2016, *High-level Principles for Digital Financial Inclusion*.
- G20, OECD, 2016, *Core Competencies Framework on Financial Literacy for Adults*, OECD, Paris.
- G20, OECD, 2017a, *Report on Adult Financial Literacy in G20 Countries*, OECD, Paris.
- G20, OECD, 2017b, *Report on Ensuring Financial Education and Consumer Protection for All in Digital Age*, OECD, Paris.
- G20, OECD, 2018, *Policy Guidance on Digitalisation and Financial Literacy*, OECD, Paris.
- Garg N., Singh S., 2018, *Financial literacy among youth*, "International Journal of Social Economics" 45 (2).
- GPFI, 2015, *Digital Financial Solutions to Advance Woman's Economic Participation*, GPFI, Turkey.
- Grifoni A, Messy F., 2012, *Current Status of National Strategies for Financial Education*, OECD, Paris.
- Harvey M., 2018, *Financial Education among Financially Vulnerable Populations in the US*, RAND Corp.
- Hastings J., Madrian B., Skimmyhorn W., 2013, *Financial Literacy, Financial Education and Economic Outcomes*, "Annual Review of Economics" vol. 5.
- Hira T., 2012, *Promoting sustainable financial behavior: Implications for education and research*, "International Journal of Consumer Studies" vol. 36, iss. 5.
- Hung A., Yoong J., Brown E., 2012, *Empowering Woman Through Financial Awareness and Education*, OECD, Paris.

- Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową (IBGR) 2014, *Rola edukacji finansowej w organiczaniu wykluczenia finansowego* (red. Penczar M.). IBGR. Gdańsk. Opublikowano przez IBGR przy współpracy z Konrad Adeneuer Stiftung.
- Iwanicz-Drozdowska M. (red.), 2011, *Edukacja i świadomość finansowa: doświadczenia i perspektywy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Iwanicz-Drozdowska M., 2010 *Edukacja finansowa*, „infos” nr 15 (85).
- James B., Boyle P., Bennett J., Bennet D., 2012, *The impact of health and financial literacy on decision making in community-based older adults*, “Gerontology” vol. 58 (6).
- Kaara I., Kuğu T., 2016, *Determining Advanced and Basic Financial Literacy Relations and Overconfidence, and Informative Social Media Association of University Students in Turkey*, “Educational Sciences Theory& Practice” vol. 16 (6).
- Kempson E., 2009, *Framework for Development of Financial Literacy Baseline Surveys*, “OECD Workin Papers on Finance, Insurances and Private Pensions” No. 1.
- Klapper L., Lusardi A., van Oudheusden P., 2015, *Financial Literacy Around the World*, S&P, MHFI, New York.
- KPRM, 2019, *Projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku z przeniesieniem środków z otwartych funduszy emerytalnych na indywidualne konta emerytalne* (UD539), BIP.
- Lusardi A., 2011, *Americans’ Financial Capability*, “NBER Working Paper” No. 17103.
- Lusardi A., 2012, *Numeracy, Financial Literacy and Financial Decision-Making*, “NBER Working Paper” No. 17821.
- Lusardi A., 2015, *Financial Literacy Skills for 21st Century*, “The Journal of Consumer Affairs” vol. 49 iss. 3.
- Lusardi A., 2019, *Financial literacy and the need for financial education: evidence and implications*, “Swiss Journal of Economics and Statistics” vol. 155.
- Lusardi A., Michaud P., Mitchell O., 2017, *Optimal Financial Knowledge and Wealth Inequality*, “Journal of Political Economy” vol. 125, iss. 2.
- Lusardi A., Mitchell O., 2011a, *Financial Literacy and Planning. Implications for retirement Wellbeing*, [w:] Mitchell O., Lusardi A. (ed.), *Financial Literacy: Implications for Retirement Security and the Financial Marketplace*, Oxford University Press.
- Lusardi A., Mitchell O., 2011b, *Financial Literacy Around the World: An Overview*, “Journal of Pension Economics and Finance” vol. 10 iss. 4.
- Lusardi A., Mitchell O., Curto V., 2010, *Financial Literacy among the Young*, “Journal of Consumer Affairs” vol. 44, iss. 2.
- Lusardi A., Mitchell O. S., 2014, *The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence* “Journal of Economic Literature” vol. 52 iss. 1
- Lusardi A., Mitchell O., Oggero N., 2017, *Debt and Financial Vulnerability on the Verge of Retirement*, “NBER Working Paper” No. 23664.
- Lusardi A., Tufano P., 2009, *Debt Literacy, Financial Experiences and Overindebttness*, “NBER Working Paper” No. 14808.
- Lusardi A., Yakoboski P., Hasler A., 2018, *The 2018 TIAA Institute – GFLEC Personal Finance Index*, TIAA Institute, GFLEC.
- Maison D., 2012, *Badanie postaw i zachowań finansowych Polaków powyżej 55. roku życia*, NBP, Warszawa.

- Mandell L., 1997, *Our Vulnerable Youth: The Financial Literacy of American 12th Graders*, Jumpstart Coalition for Personal Financial Literacy, Washington.
- Ministerstwo Finansów, 2019, *Powołanie Rady Edukacji Finansowej*, <https://www.gov.pl/web/finanse/powolanie-rady-edukacji-finansowej> (dostęp: 17.08.2019).
- Morgan P., Huang B., Trinh L., 2019, *The Need to Promote Digital Financial Literacy for the Digital Age*, G20 Japan 2019.
- NEFE, 2016, *Perspectives on Evaluation in Financial Education: Landscape, Issues, and Studies*, National Endowment for Financial Education.
- OECD, 2005, *Recommendation on principles and Good Practices for Financial Education and Awareness*, OECD, Paris.
- OECD, 2006, *The Importance of Financial Education*, Policy Brief, OECD Observer, Paris.
- OECD, 2017, *PISA 2015 Results, Students' Financial Literacy*, OECD, Paris.
- OECD/INFE, 2011, *Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy*, OECD, Paris.
- OECD/INFE, 2013, *2013 Toolkit to measure Financial Literacy and Inclusion. Guidance*, OECD Paris.
- OECD/INFE, 2016, *International Survey of Adult Financial Literacy Competences*, OECD, Paris.
- OECD/INFE, 2018, *Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion 2018*, OECD Paris.
- Palenzuela D., Dees S., 2016, *Savings and investment behavior in the euro area*, "ECB Occasional Paper Series" No. 167.
- Porto N., Xiao J.J., 2016, *Financial literacy overconfidence and financial advice seeking*, "Journal of Financial Service Professionals" vol. 70, No. 4.
- Shim S., Barber B., Card N., Xiao J., Sherido J., 2010, *Financial Socialization of First-year College Students*, "Journal of Youth & Adolescence" vol. 39, iss. 12.
- Shim S., Serido J., Bosch L., Tang C., 2013, *Financial Identity-Processing Styles Among Young Adults: A Longitudinal Study of Socialization Factors and Consequences for Financial Capabilities*, "Journal of Consumer Affairs" vol. 47, iss. 1.
- Stolper O., Walter A., 2017, *Financial Literacy, Financial Advice and Financial Behaviour*, "Journal of Business Economics" vol. 87, iss. 5.
- Świecka B., 2018, *Kompetencje finansowe i edukacja finansowa*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” nr 27.
- TNS, 2013, *Regulamin uczestnictwa respondentów w internetowych badaniach opinii i rynku prowadzonych przez TNS Polska S.A.* http://www.tnsglobal.pl/wp-content/uploads/2013/08/Regulamin-uczestnictwa-respondent%C3%B3w-w-internetowych-badaniach-opinii-i-rynku-prowadzonych-przez-TNS-Polska_20092013final.pdf (dostęp: 1.05.2018).
- Tóth M., Lančarič D., Savov R., 2015, *Impact Of Education On The Financial Literacy: A Case Of Slovakia, Trendy v podnikání* "Business Trends" vol. 2/2015
- UNSGA (United Nations Capital Development Fund), 2018, *Igniting SDGs Progress Through Digital Financial Inclusion*.
- WIB, GPW, 2019, *Poziom wiedzy finansowej Polaków*, Warszawa.

World Bank, 2013, *Making Sense of Financial Capability Surveys around the World*, Washington.

World Bank, 2015, *World Development Report 2015*, Washington.

Zottel S., Perotti V., Bolaji-Adio A., 2013, *Financial Capability Surveys around the World: Why Financial Capability is important and how surveys can help*, “The World Bank Report” No. 80767.

Financial capability among young adults in Poland as vulnerable demographic group

Abstract. Financial capability is a combination of financial knowledge, behavior and attitudes. It enables making informed financial decisions that shape financial security throughout the life cycle. It is particularly important for young adults because of the long-term effects of their financial decisions that significantly shape their current and future financial well-being. The aim of the publication is to diagnose the state of financial capability of young adults (17-26 years of age) in Poland as one of the vulnerable demographic groups. The study was conducted on the basis of the OECD/INFE Toolkit 2018. The research sample (N = 100) takes into account the high heterogeneity of this group (education level, professional activity). The issue is particularly important in the context of changes in the consumer financial environment – the complexity and multiplicity of consumer financial products and services, the increasing number of decisions required in the area of personal finance, self-responsibility for financial well-being (incl. retirement savings). The survey showed a low level of financial literacy among respondents. The results of the study can be a valuable contribution for many stakeholders, primarily in the context of creating a national financial education strategy and dedicated vulnerable groups programs aimed at increasing financial capability. The urgent introduction of financial education programs dedicated to vulnerable demographic groups is recommended to ensure the faster increase of financial literacy, the reduction of social inequalities and to support achievement of individual financial well-being.

Keywords: financial capability, financial wellbeing, young adults, financial education, consumer protection.

JEL Codes: D10, G50, I22, I24, I25, I30.